

ПАМ'ЯТКИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЦЕНТРАЛЬНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918-1938)

БИСАГА Ю. М.

Важливе значення серед перших передконституційних нормативних актів ЧСР, цінних пам'яток правової культури, належить тимчасовій конституції Домюнхенської Чехословаччини. Проект закону про тимчасову конституцію у вигляді, відомому з документів засідань Празького Народного Комітету 6 листопада 1916 р., був власне результатом порівняння протилежних точок зору і творчої імпровізації його членів, які представляли різні політичні партії. Ще напередодні 28 жовтня 1918 р. рядом патріотично налаштованих політиків були підготовлені проекти конституції, проте жоден з них не передбачав такого швидкого перебігу подій, які завершувалися б утворенням незалежної Чехословацької держави [1]. Утворення республіки поставило Народний комітет перед терміновим завданням – документувати демократичний характер нової держави, визначити її державно-правові пріоритети на найближчий час і на віддалену перспективу. Соціальне протистояння в тогочасному чехословацькому суспільстві, боротьба за політичне лідерство після 28 жовтня між революційними організаціями, які тривалий час діяли за кордоном, і керівниками “домашнього” національно-визвольного руху призвели до того, що тимчасову конституцію підготував і схвалив, на наш погляд, досить вузький політичний орган – Народний комітет, хоч і була можливість доручити підготовку конституції демократично утвореному парламенту.

Основою для тимчасової конституції став текст, який підготував 8-9 листопада 1918 р. член Народного комітету соціал-демократ доктор Мейснер [2]. Цей документ був реакцією на бажання керівництва Народного комітету розширити пленум комітету і за цих обставин Мейснер 9 листопада запропонував проект закону про створення Народного зібрання шляхом збільшення кількості членів Народного комітету. Однак питання про голову держави – президента – названий проект зовсім не вирішував. Най-

вищий виконавчий орган, за цим документом, мав продовжити діяльність попереднього керівництва Народного комітету і був архаїчно визначений як “владна рада”.

У такому звучанні проект було попередньо розглянуто, але його кінцеве обговорення пленум відклав, аби конституційна комісія Народного комітету знову запропонувала його на засіданні 13 листопада 1918 р. Одночасно було вирішено, що Найвищий виконавчий орган налічуватиме 14 членів [3]. Аналіз тогочасної політичної ситуації в країні, оцінка виявлених документальних матеріалів дає підстави нам твердити, що причиною перенесення вирішення цього важливого питання було прагнення досягнути порозуміння між політичними партіями щодо пропорційності партійного представництва у самій владі. Після взаємоконсультацій представників політичних партій з метою задоволення їх інтересів кількість членів уряду республіки збільшувалася до 17. Проте і після нього невіршеним залишилося питання про інститут президента ЧСР. Задля справедливості варто відмітити, що до проекту про владу це питання не увійшло, як невідготовлене. Пізніше у короткий строк його опрацювали і вже в останні хвилини перед обговоренням проекту подали на пленум Народного комітету [4].

Під час дискусії на пленумі 13 листопада вимальовувалась своєрідна політична ситуація, були чітко окреслені як особисті інтереси лідерів, так і політичних груп, імпровізоване вирішення стосунків між ними спрямовувалося в остаточному підсумку на те, аби проект конституційного вирішення проблеми був щонайшвидше схвалений. Провідні політики Чехословаччини сподівалися, що з виданням тимчасової конституції ЧСР і з утворенням вищих органів влади соціально-політична ситуація в країні стабілізується, будуть створені легітимні основи для управління нею.

При обговоренні проекту першого розділу тимчасової конституції “Про народне

зібрання» критикувався недемократичний спосіб утворення Народного зібрання і відмічалася необхідність формування парламенту на основі загальних, рівних і прямих виборів за участю всього народу [5].

Ми вважаємо, що саме у зв'язку з цим на пленумі Народного комітету також обговорювалося питання про представництво словаків у Народному зібранні. За домовленістю представників політичних партій для словацьких представників відводилося 40 депутатських мандатів. Деякі чеські політичні лідери, виходячи з процентного співвідношення населення в країні, вважали малою таку кількість словацьких представників, оскільки представництво у парламенті мало демонструвати рівноправність чехів і словаків у новій демократичній державі. Представник словацьких політичних партій у Народному комітеті В. Шробар підтримав ідею непропорційного представництва словаків. При цьому він підкреслював, що всі частини держави будуть рівномірно представлені лише малою кількістю представників. За такої ситуації навіть 40 мандатів, визначених для словаків, не будуть заповнені, бо на той час частина словацької території перебувала під угорським контролем і тому ця частина Словаччини не могла бути представлена відповідною кількістю депутатів [6]. Завдяки цьому попередньо встановлена кількість місць для словацьких представників не змінилася.

ЧСР як багатонаціональна держава, згідно з основами тимчасової конституції, в питаннях представництва народних меншин у Народному зібранні була однозначною – ніякого представництва ці групи населення не отримали.

Дискусія, що точилася навколо положення про президента республіки, передусім стосувалася його імунітету. Після тривалих дискусій були об'єднані протилежні точки зору і проголосовано питання про необхідний імунітет, тим більше, коли стало відомо, що президентом буде Т. Г. Масарик, а конституція матиме тимчасовий характер.

Положення проекту тимчасової конституції про владу було схвалено одразу, без дискусій, з одним застереженням щодо питання про кількісний склад уряду. Подальше обговорення стосувалося поділу міністерських крісел. З усього видно, що остаточна кількість міністерських посад зумовлювалась не реальними потребами громадського

життя в новій державі, як ми вважаємо, а побажаннями політичних партій і груп, які після складних закулісних переговорів дійшли компромісу – спинилися на числі 15. І хоча політичні партії сподівалися віддати ці крісла своїм політикам, за побажаннями Чехословацької народної ради, мали увійти принаймні два представники з Народного опору. Так, для Е. Бенеша планувалося міністерство закордонних справ, а М. Штефанік, враховуючи його попередню військову діяльність і значний вплив на чехословацьку легію в чужині, заслуговував посади міністра збройних сил [7]. Під час дискусій на пленумі Народного комітету в цих питаннях були помітними спекуляції навколо того, що, мовляв, генерал французької армії Штефанік на батьківщину не повернеться. Точилися також розмови про те, що для потреб армії належить утворити два міністерства: одне – Штефанікове – військове, а друге – міністерство оборони, хоча тверезомислячі політики пропонували об'єднати ці дві силові структури. У питанні про кількість міністерств теж не було єдиної позиції. Так, соціал-демократи критикували дуже широкую структуру центрального уряду, пропонували свій варіант – дванадцять міністерств. Саме представники цього соціально-політичного напрямку висловили пропозицію, яка стосувалася об'єднання міністерства громадської праці і міністерства соціального піклування в одне міністерство, а також об'єднання міністерств залізниць і пошти. Вони прогнозували створення єдиної інстанції для мистецтва і навчання. Ця соціально-політична група також висунула ідею про формування вузького уряду і тимчасового його складу, в який би входило лише п'ять міністрів, з наступним розширенням цього органу. Більшістю голосів представників буржуазних партій було схвалено попередньо запропоновану кількість членів уряду (п'ятнадцять), з включенням ще двох членів із-за кордону [8].

Закон про тимчасову конституцію, схвалений на останньому засіданні Народного комітету 13 листопада 1918 р., був виданий наступного дня під № 37 у Збірнику законів [9]. Його підписали: А. Рашин, Ф. Соукоп, Ю. Стрібірний, А. Швєгла, В. Шробар. У структурному відношенні він складається з одинадцяти параграфів, які були поділені на чотири розділи: а) про народне зібрання; б) про процедуру проголошення

рішень вищих органів влади; в) про владу виконавчу і розпорядчу; г) про владу судову. Відсутнім в цій конституції було значне в таких випадках вступне проголошення – преамбула.

З тимчасової конституції випливало, що Народне зібрання утворювалося кількісним розширенням Народного комітету до 256 членів таким же шляхом, як і було утворено до цього Народний комітет. Вважаємо, це був недемократичний шлях утворення такої інституції. Визначальна роль тут належала лідеру аграрної партії А. Швєглі. Ситуація виявилася досить цікавою, оскільки політичні партії отримали в Народному комітеті представництво на підставі останніх виборів до Віденської імперської ради, які відбулися ще в 1911 р. Однозначно, що співвідношення членів окремих партій, визначене на їх основі, не відповідало уявленням населення і реальному співвідношенню політичних сил у чеських землях і в Словаччині, що склалося після першої світової війни. З ряду обставин провідні політичні лідери ЧСР проведення загальних виборів до новоутвореного парламенту визнавали недоцільним [10].

Важливе місце в тимчасовій конституції ЧСР відводилося питанню позбавлення депутатського мандату. І вирішувалося це шляхом реєстрації відповідних австрійських інструкцій. Цікаво, що в даному акті конституційного права не передбачалася можливість відкликання депутата політичною партією, до якої він належав. Це положення стало чинним у Конституції ЧСР 1920 р. У тимчасовій конституції не було передбачено можливості відмови від мандату. Цю недосконалість тимчасової конституції можна проілюструвати таким випадком. У червні 1919 р. конституційний комітет і пленум Народного зібрання розглядали курйозну ситуацію, пов'язану з депутатськими мандатами колишніх соціал-демократів Гудце і Модрачека, які в силу обставин (політична переорієнтація) припинили членство в цій партії; проте і надалі продовжували виконувати депутатські функції [11].

З усього випливає, що механізм делегування партійних представників у парламент був не на висоті. Тому фракція соціал-демократів у парламенті запропонувала проект зміни тимчасової конституції шляхом розширення пленуму Народного зібрання ще на два члени. Цю ідею винесли для обговорення в палаті представників, проте на двох наступ-

них засіданнях питання не було вирішене через недостатню кількість депутатів, які брали участь у голосуванні. За цих умов соціал-демократи направили до палати представників двох нових членів без попереднього схвалення кількісного розширення складу цієї парламентської інституції [12].

Тимчасова конституція регулювала також ряд важливих процедурних питань. Так, умовою для засідання і прийняття рішень у палаті представників була необхідність присутності хоча б третини депутатів, причому для схвалення поточних питань було достатньо більше половини голосів конституційної більшості парламентарів. Кваліфікованої двотретинної більшості голосів за наявності щонайменше 2/3 посланців вистачало для зміни тимчасової конституції, оголошення війни і для вирішення інших важливих питань.

Чинність законодавчого корпусу, права і повинності його членів були упорядковані окремими документами, які підготував і схвалив на своєму передостанньому засіданні 9 листопада 1918 р. Народний комітет [13]. У тимчасовій конституції конкретно говорилося про право парламенту розробити для своїх потреб нове положення. Вважаємо, ця формула до певної міри зближувала протилежні погляди, які на пленумі Народного комітету проявилися, наприклад, у питаннях щодо плати за виконання депутатських функцій, інтерпеляцій депутатів, їх дисципліни.

Аналіз тимчасової конституції ЧСР дає підстави твердити, що для цього правового документу є типовим з'ясування стосунків між Народним зібранням та іншими інстанціями, які належать до найвищих органів держави. Проте акценти однозначно спрямовувалися на користь законодавчого органу. Парламент, за своєю законодавчою чинністю, обирав президента і уряд. Стосовно уряду йому належала конкретна чинність: «аж до часу, коли згідно з конституцією він має свої повноваження» [14]. Це свідчило, як ми вважаємо, про компроміс між радикальними і консервативними елементами у суспільстві. За тимчасовою конституцією члени уряду після свого обрання складали присягу в парламенті, перед яким уряд відповідав за свою діяльність. У випадку потреби висловлення недовіри урядові при голосуванні в парламенті достатньою була проста більшість голосів. Теоретично випли-

вало, що відкликання уряду – надто проста процедура. Проте практичне життя свідчило про дещо інше. Ми вважаємо, що концепція побудови Народного зібрання (як з формального погляду, так і фактично) як найвищого законодавчого органу в державі була результатом розвитку демократичних тенденцій у чехословацькому суспільстві.

Переваги Народного зібрання над іншими органами держави виявилися і в упорядкуванні правових повноважень голови держави – президента. Найвища посадова особа держави – президент – обирався кваліфікованою 2/3 більшістю присутніх за участю щонайменше 2/3 депутатів, мав декларативну і дуже обмежену з правового погляду можливість, до якої належали більше репрезентативні, а менше важливі, дієві конкретні функції голови держави. Навіть його розпорядження мав підтверджувати один із міністрів. Що стосується парламенту, то президент мав право повернути на нове обговорення схвалений закон терміном до восьми діб. Для його повторного підтвердження в парламенті після такої процедури потрібна була проста більшість голосів.

Слід наголосити на тому, що в тимчасовій конституції немає конкретного визначення форми державного правління. Дослідним шляхом можна встановити, що республіканська форма впливає з напису назви розділу положення «Про президента республіки» [15]. У широких колах чехословацького суспільства ідеї республіканізму були пов'язані з протигабсбурзькими настроями і мріями про побудову самостійної держави. Це вважалося природним і очевидним. Хоча варто наголосити, що були соціальні групи, які з недовірою ставилися до республіканської форми правління, мабуть, саме через це в тимчасовій конституції ЧСР вказувалося на передчасність вирішення цього питання. Так, у § 7 аналізованого правового документу говорилося, що «уряд президента діятиме доти, доки, згідно з конституцією, не буде проголошений новий глава держави» [16]. Оцінка політичної ситуації у ЧСР – досліджуваного періоду дає підстави твердити, що реальними були позиції і тих політичних кіл, які дотримувалися монархічних поглядів, що досить чітко проявилось невдовзі після схвалення конституції при обговоренні проекту закону про відміну такого соціального стану як шляхта в грудні 1918 р. [17].

Варто зазначити, що в цей період у Чехословаччині теоретично можливими були і плани конституційного вирішення питання про колективного главу держави.

Наступного дня після прийняття тимчасової конституції 14 листопада 1918 р. Народне зібрання обрало на своєму першому засіданні президентом Т. Г. Масарика – навіть за його відсутності [18]. Як бачимо, ці вибори мали маніфестаційне значення.

Вузькі і невиправдано обмежені функції найвищої посадової особи держави – президента – щодо парламенту й уряду впродовж короткого часу після їх схвалення піддавалися серйозній критиці.

У спеціальній літературі, засобах масової інформації активно ставиться питання про «слабкого» президента [19]. За умов посилення політичного протистояння у ЧСР тогочасні владні кола були зацікавлені в обмеженні компетенції парламенту і зміцненні позиції найвищої посадової особи держави – президента й уряду.

Уряд своїм формуванням був зобов'язаний Народному зібранню, яке визначало кількісний склад цієї інституції з 17 міністрів, у тому числі і голови. Цей орган був виконавчою структурою парламенту. Він із своїх членів обирав заступника голови уряду і визначав міністрам конкретні напрями. Президент не мав жодних конституційно визначених прав впливати на діяльність уряду. Тимчасова конституція забороняла міністрам брати участь в управлінських і контрольних органах акціонерних товариств і товариствах з обмеженою відповідальністю [20]. Очевидно, цим обумовлювала об'єктивність міністрів у розв'язанні господарських проблем. Ця заборона була, на перший погляд, демократичною, проте вона не мала великого практичного значення. Відстоювання інтересів приватних власників, їх зближення з центральними органами держави досить часто, навіть в обхід громадської думки, здійснювалося іншими шляхами. При вирішенні владою різних проектів по Народному зібранню з кола питань по політичній ситуації, а також з питань призначення державних урядовців (вищих урядовців призначав президент – Ю.Б.) було дотримано баланс соціально-політичних інтересів. Колективність вирішення питань владою, хоч і була у конкретних випадках обмежена, мала протистояти інтересам політичних

партій, представники яких виконували певні міністерські функції.

За тимчасовою конституцією були утворені і найвищі органи держави. Політична тактика провідних партійних лідерів спрямовувалася, в основному, на зміцнення їх владних позицій на провідних місцях державного механізму, що їм, з допомогою тимчасової конституції, і вдавалося робити.

Полярні думки щодо прийняття тимчасової конституції вказували на невирішеність питання стосунків між чехами і німцями в новій державі. У процентному відношенні сильна національна меншина німців не була представлена у найвищих органах держави. Політика німецьких лідерів з чеського прикордоння, їх бажання відірвати прикордонні історичні землі Чехії і Моравії, виступ озброєних загонів проти чехословацьких державних органів робили неможливою до кінця 1918 р. їх співпрацю з Чехословацькою республікою.

На початку 1919 р. знову загострилася внутрішньополітична ситуація в ЧСР, зокрема зростало невдоволення урядом і Народним зібранням. Щоб якось нейтралізувати ці негативні тенденції в чехословацькому суспільстві, було вироблено певні стабілізаційні заходи, серед яких важлива роль належала урядовій програмі від 9 січня 1919р. [21]. Вона обіцяла швидко вирішити найважливіші завдання – провести вибори до сільських органів і запровадити податок на великі маєтки. Проте в наступний період замість виборів до Народного зібрання та інших демократичних нововведень було внесено певні зміни до тимчасової конституції, що, власне, було її першою новелізацією.

Першим кроком у цій справі було розширення кількості членів Народного зібрання до 270 [22]. Проект закону про цю зміну тимчасової конституції подали словацькі делегати, об'єднані в парламенті до спільного клубу ще 20 листопада 1918 р. Цей закон був обговорений і схвалений 11 березня 1919р. Чотирнадцять нових депутатських мандатів призначалося представникам Словаччини [23].

Вважаємо, що ці зміни в тимчасовій конституції були зумовлені насамперед практичними міркуваннями. Варто пам'ятати, що із 40 словацьких членів парламенту певна частина безпосередньо участі в його роботі не брала, здебільшого вони працювали як радники міністра у справах Словаччини

В. Шробара. Ряд інших були змушені досить часто втручатися в складні політичні справи у Словаччині, і через те не могли на повну силу працювати в парламенті [24]. Аналізуючи мотивації прийняття доповнень до тимчасової Конституції, на перше місце слід поставити хаос у правовій практиці в Словаччині та Підкарпатській Русі, паралельне існування старих та нових правових норм. Питання чинності старих правових норм у цей час у Чехословацькій державі стояло дуже гостро. Загальновідомо широкому загалу спеціалістів-правознавців, що у досліджуваний період у деяких областях Словаччини використовувалися старі угорські і рецепційовані австрійські приписи. Ми маємо всі підстави твердити, що за цих обставин перша новела тимчасової Конституції покликана була оживити механізм правового регулювання в країні. Ми вважаємо, що збільшення кількості депутатів парламенту ЧСР повинно було сприяти усуненню недоліків правової теорії і практики. Звичайно, не слід забувати, що нові посланці від Словаччини мали вирішувати і такі питання як послаблення політичного протистояння окремих політичних партій, етно-національні проблеми і комплекс господарських питань, що були «ахіллесовою п'ятою» майже всіх держав світу.

Проект першої новели тимчасової Конституції був задіяний у практику законотворчості без парламентських дискусій. Уся увага зосереджувалася на пошуку виходу з критичної ситуації, в якій опинилося керівництво держави. Однозначна залежність уряду від парламенту, що було закладено в тимчасовій Конституції, робила неможливими репресивні заходи по охороні владних позицій провідних політичних груп суспільства ЧСР без побоювань висловлення недовіри до уряду в Народному зібранні. При цьому не можна було виключити непередбачене розгортання подій в усьому суспільстві. За цих умов уряд іде на такі непопулярні заходи як оголошення на певних територіях країни надзвичайного стану, що, природно, не дало йому популярності в широких колах суспільства [25]. Було вдруге новелізовано тимчасову Конституцію. Причиною другої зміни цієї конституції було обмеження компетенції парламенту і за рахунок цього посилення виконавчих органів держави. Пропозицію щодо налагодження відносин президента з парламентом і владою висловили

соціал-демократичні посланці, уряд приєднав до цього свої доповнення [26].

У мотиваційному проєкті другої новели тимчасової конституції не були вказані справжні мотиви передбачених змін, які впливали з політичної ситуації. В цьому документі головна увага спрямовувалася на необхідність розширення повноважень президента. Конкретно визначалися його права бути присутнім у парламенті, висловлювати пропозиції і консультуватися з урядом. У обґрунтуванні цього питання знову згадувалася нерозв'язана проблема з відкликанням депутата з посади. Справжній поділ сил між парламентом і урядом, без огляду на його конституційне регулювання, викликало питання про складову частину мотиваційного опису суті справи, за яким з пропозиції конституційного комітету була вилучена частина, з якою не погоджувався уряд. Як нам вдалося з'ясувати, аналізуючи архівні матеріали, в цьому випадку йшлося про можливість висловлення недовіри не лише цілому уряду, але й окремим міністрам, що спрощувало контроль урядової діяльності. В кінці документа по проєкту закону про зміну тимчасової Конституції зазначалося, що парламенту вже не довіряє населення і що необхідно мати обране Народне зібрання [27]. Закон, який регулював ці питання, прийнято 23 травня 1919 р. [28]. Він стосувався зміни у діяльності Народного зібрання, яке відповідало розширеним і конкретно вираженим новим компетенціям президента й уряду. Важливою зміною функцій найвищої посадової особи в державі – президента – була зміна його обов'язку подавати “періодично” усні або письмові інформації про стан справ у республіці і доручати парламенту виконання заходів, які він вважав за необхідні. За § 11 новели президент республіки мав і надалі право повернути на доопрацювання закон із зауваженнями протягом 14 днів з моменту, коли він був переданий урядові. Народне зібрання змушене було такий закон знову обговорити [29].

Ми вважаємо, що реально посилювали авторитет президента такі його нові функції, які він отримав після другої новелізації тимчасової Конституції, зокрема: а) право призначати і розпускати уряд; б) здійснювати персональні призначення в ньому; в) бути головою на засіданнях уряду; г) брати участь у засіданнях кабінету міністрів; д) вимагати інформацію від окремих міністрів; е) запрошувати членів уряду на наради. Це дає нам

підстави твердити, що завдяки цим функціям, які розширювали правові можливості президента, він став фактично главою уряду і виконавчої влади. Особистий авторитет Т. Г. Масарика як представника держави був доповнений владними повноваженнями, якими він міг самостійно розпоряджатися. За травнем 1919 р. доповненням до тимчасової Конституції уряд не мав точно встановленої кількості членів. З попередніх “залежностей” уряду від парламенту залишився лише такий важіль як можливість голосування законотворців у випадку недовіри уряду. Ця процедура передбачала, що проєкт по висловленню недовіри мав бути попередньо підписаний щонайменше сотнею депутатів протягом восьми днів та обговорений у конституційному комітеті. З одного боку, достатньо було затримати обговорення такого документу в комітеті – і проєкт його втрачав силу. З іншого боку – влада сама могла подати парламенту проєкт на висловлення довіри чи недовіри, який (за процедурою) не підлягав обговоренню в комітеті. Передбачалося, що у випадку висловлення недовіри або у випадку відмови в довірі уряд подавав заяву про відставку президентові ЧСР.

Аналіз смислового наповнення другої новели тимчасової Конституції дає підстави твердити, що в Чехословаччині законно були здійснені зміни, які впорядковували відносини між найвищими органами нової держави. За формою державного правління ЧСР досліджуваного періоду наближалася до республіканського типу.

Тимчасова Конституція була одним з перших кроків на шляху утворення у Чехословаччині підвалин нової держави і права. Вона проіснувала до кінця січня 1920 р. Історично-правові особливості їх утворення і функціонування були свідченням початку існування нової держави в Центральній Європі – Чехословаччині. Результати її дослідження можуть бути корисними при вирішенні сучасних проблем державотворення в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918). - № 1/30/7.
2. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
3. Dejiny statu a prava na uzemi Československa v období kapitalizmu (1918-1945), díl II. - Bratislava, 1973. - S. 60-92.
4. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918). K. č. 55. № 10105.
5. Houser J. Ustavi predminichovske burzoazni republiky // Dejepis ve škole. - 1955. - № 2. - S. 104-109.
6. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918). - K. č. 12.
7. Archiv Benesa E. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1938) K. č. 137.
8. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
9. Zákon č. 37/1918 Sb.z. a nar. - S. 30-31.
10. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
11. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - PMR. K. č. 194-197.
12. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
13. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918). K. č. 55.
14. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a nar. - S. 30.
15. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a nar. - S. 31.
16. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a nar. - S. 30.
17. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918). K. č. 55.
18. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
19. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a nar. - S. 30.
20. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a nar. - S. 31.
21. Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR: Fond - Hlavní politické věci podradně protistátní Agitaci proti R. ČS (1918, 1919). - K. 566/19.
22. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1919). K. č. 29.
23. Zákon č. 138/1919. - Sb. z. a nar.
24. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918-1920). K. č. 55.
25. Бисага Ю.М. Створення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 20-х роках XX ст. - Ужгород, 1997. - С. 51.
26. Archiv Masaryka T.G. v ČR: Fond - Podkarpatska Rus (1918-1920) K. č. 1.
27. Státní Ústřední archiv v Praze: Fond - Ministerstvo vnitra ČSR (1918-1920). K. č. 55.
28. Zákon č. 271/1919. - Sb.z. a nar. - S.373-374.
29. Zákon č. 271/1919. - Sb.z. a nar. - S. 374.

РЕЗЮМЕ

Памятники правовой культуры центрально-европейских государств межвоенного периода (1918-1938)

Ю.М.Бисага

Большое значение среди первых предконституционных нормативных актов, ценных памятников правовой культуры имеет временная конституция Домюнхенской Чехословакии. Изменения в этом источнике права были обусловлены, прежде всего, практическими соображениями и осуществлялись путем договоренностей. Конституция 1918 г. стала одним из первых шагов на пути образования в Чехословакии 20-х гг. XX в. основ нового государства и права.

SUMMARY

RELICS OF THE LEGAL CULTURE OF THE CENTRAL EUROPEAN COONTRIES DURING INTERWAR PERIOD (1918-1958)

Yo. M. Bysaha

Temporal constitutional pre-Munich Czechoslovak Republic Occupies an important place among first pre-constitutional normative statements and valuable relics of legal culture. Changes in this source of Law were conditioned first of all by practical thoughts and carried ont by means of addenda. Constitution of 1918 was one of the initial steps to create a foundation of a nev state and law of Czechoslovak Republic in the 20'ies of the XX th century.